

Վարդան Այվազյան

ԵՊՀ Սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ,
իրավ. գիտ. թեկնածու

ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՎԱԿԱՆ ԱՄՐԱԳՐՄԱՆ ԼԵԳԻՏԻՄՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Բոլոր պետությունների (հատկապես նոր պետականության կազմակերպման գործընթացում գտնվող) առջև առանց այլընտրանքի ծառայել է պետականության իրավական ամրագրման հիմնախնդիրը, որի նպատակը վերջինիս լեգիտիմության ապահիվումն է իր բոլոր դրսևորումներում և հասարակության կենսագործունեության բոլոր մակարդակներում ու ոլորտներում:

Լեգիտիմության հիմնախնդիրն ունի հիմնարար բնույթ և ընդգրկում է հասարակության (որպես իրավունքի սուբյեկտի) կայացման բոլոր փուլերը՝ սկսած կենսագործունեության մինչպետականից մինչև սահմանադրաիրավական կարգավորման ժամանակահատվածը: Այս գործընթացում լեգիտիմությունը բյուրեղացվում է որպես իրավունքի որակական հիմքային հատկանիշ և հանդես է գալիս որպես փոխհարաբերությունների համակարգի կազմակերպման համապատասխան գործիք (որպես վարքագծի նորմ) և փոխգործակցության կարգավորման (նորմից շեղումները չթույլատրելու) որակի որոշակի չափանիշ, որոնց համակցությունը «իրավունք է տալիս» իրավունքին լինելու որպես այդպիսին:

Հատկապես կարևոր է նշված հիմնախնդրի բնույթի դիտարկումը սահմանադրաիրավական կարգավորման՝ որպես իրավական կարգավորման համակարգի դիրքերից: Այստեղ լեգիտիմությունը հանդես է գալիս որպես իրավական պետականության հիմնարար պայման, որի ապահովման համար ձևավորվում է հատուկ իրավական աստիճանակարգ (հիերարխիա), որտեղ առանձնակի կարևորվում է Հիմնական օրենքի դերը: Վերջինիս է վերապահված ամբողջ իրավական համակարգի և պետական կառույցի լեգիտիմության ամրագրման առաքելությունը: Ինչպես պետական իրավունքի տեսական սահմանումների, այնպես էլ պետական կառույցի ձևավորման և կառուցման գործնական մակարդակում ***սահմանադրական կարգը հանդես է գալիս որպես պետական կառույցի բարձրագույն կազմակերպաիրավական ձև:***

Այս եզրահանգման իրավաչափության հիմնական չափանիշը համարվում է սահմանադրաիրավական կարգավորման՝ որպես իրավական կարգավորման հատուկ համակարգ, ունակությունը՝ ապահովելու համալիր հասարակական գործընթացների առավելագույն հավասարակշռվածություն ու ներդաշնակություն օրենսդրական համակարգի իրավական կարգավորման ամբողջականության միջոցով՝ սահմանադրաիրավականից մինչև վարչաիրավական կարգավորման մակարդակները:

Սահմանադրաիրավական կարգավորման, որպես պետության կառույցի իրավական կազմակերպական ձևի, ընտրությունը համարվում է ոչ միայն և ոչ այնքան հասարակության և պետական իշխանության հարց (հատկապես քաղաքացիական իրավագեկ կոնտինգենտի բացակայության պարագայում), որքան կախված է ֆունդամենտալ մակարդակում սահմանադրաիրավական կարգավորման բովանդակության և նշանակության ընթացումից և գործնական մակարդակում դրա կառուցման և իրականացման փաստացի ունակությունից:

Պետության կառույցի ֆունդամենտալ հիմքերի մշակվածության ոչ բավարար մակարդակը կամ անտեսումը ծնում են համակարգային հակամարտություն, որն էլ իր հերթին հանգեցնում է պատճառահետևանքային շղթայի ռեցիդիվների, որոնք իրավական կարգավորման համակարգը տեղափոխում են վարչական կարգավորման մակարդակ: Այստեղ սահմանադրաիրավական կարգավորման օրինաստեղծագործության և օրենսդրական համակարգի իրավասությունները միախառնվում են օպերացիոն մտածողության և դատական-կատարողական որոշումների հետ: Ասվածը վերաբերում է իրավական կարգավորման համակարգի կառավարման հիմնախնդրին, որից ուղղակիորեն կախված է ամբողջ համալիր հասարակական գործընթացների կառավարման և պետական կառույցի օպերացիոն վարչարարության համակարգի լեգիտիմությունն ու որակը:

Դրա բացակայության պարագայում պետական իշխանության համար կառավարման և իրավական կարգավորման օբյեկտը պետական կառույցի սահմանադրաիրավական կարգավորման փոխարեն դառնում է օպերացիոն գործընթացը: Արդյունքում հասարակական ինքնագիտակցության մեջ մնան իրավիճակը դիտարկվում է որպես իրավաչափ երևույթ և նույնիսկ որպես քննարկման ոչ ենթակա իրողություն: Խնդիրն այն է, որ օպերացիոն մտածելակերպն ընդհանրա-

պես չի կարող ապահովել պետության կառույցի ֆունդամենտալ բազային հիմքերի կառուցվածքային-վերլուծական ընկալումը: Հետևաբար գործի է դրվում իրավական նորմի ապահովման պատճառահետևանքային շղթան պետական կառավարման մարմիններին վերապահված լիազորությունների շրջանակներում՝ իրավական կարգավորման բոլոր մակարդակների հստակ կանոնակարգով:

Սահմանադրաիրավական կարգավորման հիմնական գործոնը համարվում է այն նախապայմանը, որ իրավական կարգավորման համակարգի և պետության կառույցի լեգիտիմությունը հաստատող բարձրագույն սուբյեկտը պետք է հանդիսանա ժողովուրդը, որը ամբողջապես մարմնավորում է հասարակությունը:

Այս պարագայում կենտրոնական հիմնախնդիրը համարվում է այն, թե արդյո՞ք ժողովուրդը քաղաքացիական ինքնագիտակցության մակարդակի (քաղաքական գրագիտություն) իր փաստացի կարողությամբ կարող է հանդես գալ այդ դերում: ՊԵՏՔ Է- ԿԱՐՈՂ Է կամ ԿԱՐՈՂ Է - ՊԵՏՔ Է հարցերի փոխհարաբերությունն էլ համարվում է իրավական կարգավորման համակարգի լեգիտիմության որակական բնութագրիչներին համապատասխանելու առանցքային գործոնը: Հատկապես սկզբունքային է համարվում պետական կառույցի բազիսային նորմերի հաստատումը լեգիտիմացնող սկզբնական ակտի ընդունման ձևն ու ընթացակարգը սահմանող կառուցակարգը՝ հանրաքվեն: Այս պարագայում ժողովուրդը հանդես է գալիս որպես լեգիտիմացման սկզբնական սուբյեկտ: Այսինքն՝ հաստատում է նորմերի իրավական կարգավիճակը՝ որպես պետականության տրամաբանությանը և դրանից բխող պետական կառույցին համապատասխան մոդել, որը նկարագրում է հասարակության՝ որպես կառուցվածքային-կազմակերպական օբյեկտի, գործառնության ամբողջ մեխանիկան: Լեգիտիմացման սկզբնական ակտից՝ հանրաքվեից հետո ժողովուրդը դառնում է պետականության կարգավիճակ ունեցող սուբյեկտ (քաղաքացիական հասարության և իշխանության ինստիտուտներ): Մինչ այդ ժողովուրդը հանդես է գալիս որպես **օբյեկտ**, որն օժտված է լեգիտիմության իրավական ինքնաիմունիտետով: Հանրաքվեից հետո նա վերափոխվում է լեգիտիմությունը հաստատելու իրավունքով օժտված սուբյեկտի:

Սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգի մշակման, ընդունման և գործադրման ընթացքում առաջացող համակարգային հակամարտության նկարագրման և կառավարման համար

մեր կողմից գործարկվում է լեզվիտիմացման հետևյալ աստիճանակարգային համակարգը, որը հնարավորություն է տալիս բացահայտելու հակամարտության ծագումն ու բնույթը, զարգացման և դրսևորման գործընթացը, ինչպես նաև դրա լուծման մոտեցումները և տրամաբանությունը:

1. Սահմանադրական համակարգի մշակման գործընթացի լեզվիտիմությունը:

2. Իշխանության համակարգի իրավական ամրագրման լեզվիտիմությունը, որը բխում է Սահմանադրությունից:

3. Իրավական կարգավորման համակարգի ամրագրումը և դրա դատական ու վարչական մոնիտորինգի համակարգը:

Սահմանադրական համակարգի մշակման գործընթացի լեզվիտիմությունն ապահովվում է սահմանադրական կարգավորման ենթակա համալիր օբյեկտների նախագծմամբ: Այստեղ առանձնացվում է իրավական տարածության ձևավորման սկզբնական նորմատիվ մակարդակը, որից պետք է բխի պետության օրենսդրական համակարգը՝ հստակ տարազատելով նորմաստեղծագործության աստիճանակարգը: Այն ենթադրում է նորմաստեղծագործության տարբեր մակարդակների առակայություն ինչպես մեթոդաբանական, այնպես էլ մեթոդական մակարդակներում:

Այս պարագայում անհարաժեշտ է իրավական կարգավորման օրենսդրական մակարդակի նորմաստեղծագործության կիրառման եղանակը բացառել սահմանադրական կարգավորման առարկա հանդիսացող օբյեկտների նկատմամբ և հակառակը: Մասնավորապես, սահմանադրական օբյեկտներ են համարվում պետականությունը, ժողովուրդը, հասարակությունը, մարդը, քաղաքացին, կրոնը, հանրաքվեն, պետությունը և այլն: Վերջիններիս հիման վրա է սահմանվում, հաստատվում և գործի դրվում պետության կոնկրետ մոդելը՝ կոնկրետ պետական կառույցով, կոնկրետ ժողովրդի և հասարակության համար՝ հաշվի առնելով համամարդկային արժեքների և ազգային համակարգի արտացոլումը, պատմամշակութային ժառանգության հիման վրա արժեհամակարգի սեփական ընկալումը, ինչպես նաև իրավական մտածելակերպի ձևավորվածության կոնկրետ մակարդակը:

Նշված պայմանների բավարարման պարագայում արդեն գործընթացները ղեկավարվում են լեզվիտիմ սուբյեկտի՝ պետության (լիազորված լեզվիտիմացման սկզբնական ակտով) կողմից, որն օժտված

է պետական կառավարման աստիճանակարգի հաջորդող սուբյեկտ-ների լեգիտիմացման իրավունքով:

Քննարկվող հիմնախնդիրը՝ որպես սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգ, իրավաբանական գրականության մեջ միշտ էլ ուսումնասիրվել և դիտարկվել է որպես իրողություն, որի ծագումնաբանությունը երբեք չի քննարկվել ակադեմիական մակարդակով: Այստեղ նկատի ունենք, թե մինչսահմանադրական կացութաձևում ինչ ընթացակարգով ու մեխանիզմով է մշակվել և գրվել սահմանադրության նախագիծը՝ որպես նոր պետության և հասարակության մոդել: Այս առումով պետականության լեգիտիմացման աստիճանակարգի առաջին մակարդակը (սահմանադրաիրավական համակարգի մշակման գործընթացը) պահանջում է ժողովրդի՝ որպես իրավական ինքնախմուհիտետով օժտված սուբյեկտի փաստացի ունակությունը՝ հետևյալ դրսևորումներով.

1. Միջազգային իրավունքի շրջանակներում համամարդկային և համաշխարհային արժեքները, նպատակները ընկալելու և դավանելու գիտակցական մակարդակ:

2. Սահմանադրականության իրավական տարածությունում գործող նոր պետության կառույցի ձևավորման անհրաժեշտության ընկալման և հիմնավորման գիտակցական մակարդակ՝ նպատակաուղղված ազգի՝ ժողովրդի բարգավաճմանը:

3. Հիմնական օրենքի և ամբողջությամբ վերցրած օրենսդրական համակարգի որակի չափանիշների ընկալման և հիմնավորման գիտակցական մակարդակ:

Պետք է նկատել, որ այս չափանիշներին ժողովուրդը օբյեկտիվորեն չի կարող ամբողջությամբ համապատասխանել: Վերջինս պետք է ունենա իրավագիտակցության բավարար մակարդակ, որպեսզի իր անունից սոցիալական պատվեր իջեցնի հասարակության մտավոր ընտրանու այն հատվածին, որն առանձնանում է սահմանադրության և սահմանադրաիրավական կարգավորման օբյեկտների ընկալման և ձևավորման ֆունդամենտալ ակադեմիական մակարդակով, ինչպես նաև ժողովրդի և սերունդների առջև պատմական պատասխանատվության ազնիվ զգացումով: Այս տեսակետից որակի չափանիշներին համապատասխան պետականություն ստեղծելու առումով դասական օրինակ են աշխարհում առաջինը համարվող ԱՄՆ 1787 թ. Սահմանադրությունը, ինչպես նաև ԳԴՀ 1949 թ. Հիմնական օրենքը: Դրանք ստեղծվեցին և ընդունվեցին ազգի «Հայ-

րերի» կողմից, որոնք լիովին համապատասխանում էին վերը նշված որակի չափանիշներին:

Համակարգային հակամարտությունը ծագում է «Ժողովուրդ» օբյեկտի ոչ միանշանակ դասակարգման ու որակավորման պատճառով, երբ չի բացահայտվում ժողովրդի՝ որպես պետականության և պետության հարցերը հաստատելու լեգիտիմության ինքնաինունիտետի կրողի իրավական բնույթը, հստակ և միանշանակ չեն սահմանվում ժողովրդի պարտականությունները և դրանց ամրագրման կառուցակարգը: Մասնավորապես, «Ժողովուրդ» օբյեկտն իր մեջ ներառում է ոչ միայն պետության քաղաքացիներին, այլև կացության այլ կարգավիճակներ (օտարերկրացիներ, ապաքաղաքացիներ, փախստականներ և այլն) ունեցող անձանց, ինչպես նաև ընտրական տարիքի դեռևս չհասած քաղաքացիներին: Որպես հետևանք անհնար է դառնում որոշելու ժողովրդի՝ որպես հանրաքվեի իրավահարաբերությունների սուբյեկտի դրսևորման համապատասխան որակները: Այս իրավիճակում, հնարավոր է հանրաքվեի՝ որպես սահմանադրական գործընթացի և ժողովրդի ընտրության իրավունքի էության և բովանդակության ձևախեղում՝ վերջինիս (որպես իրավունքի սուբյեկտի) իր պարտականությունները լիովին կատարելու ոչ իրավասու լինելու հետևանքով: Մինչդեռ հայտնի է, որ ***սուբյեկտին իրավասությամբ կարող է օժտել միայն նրա օբյեկտիվ ունակությունը:*** Հետևաբար, եթե ժողովուրդը աչքի չի ընկնում քաղաքացիական կոմպետենտության պատշաճ մակարդակով, ապա սահմանադրության ընդունման հանրաքվեն կարող է ունենանալ ձևական և տեխնիկական բնույթ և հանգեցնել համակարգային հակամարտության: Որպես առաջնային սահմանադրական օբյեկտ՝ ժողովուրդն ի վերուստ ունի իրավական ինքնաինունիտետ, որի կամահայտնությունից կախված է ամեն բան, բայց փաստացի ունակության տեսակետից եթե չունի տարրական քաղաքական գիտելիքներ, նա չի կարող ունենալ ընտրազանգվածի, առավել ևս հանրաքվեի սուբյեկտի կարգավիճակ:

Բացի այդ, հանրաքվեն՝ որպես ժողովրդի կամահայտնության միջոցով պետականության լեգիտիմացման սկզբնական կառուցակարգ, պետք է հանդես գա որպես սահմանադրական կարգավորման ֆունդամենտալ օբյեկտ, և այն չի կարող կարգավորվել ընդամենը սովորական օրենքի մակարդակով: Մինչդեռ, օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետությունում Սահմանադրությունը ամրագրում է միայն

հանրաքվեի նախաձեռնության սուբյեկտների շրջանակը և հանրաքվեի անցկացման ընթացակարգը՝ օրենքի կարգավորմանը թողնելով այնպիսի բացառիկ սահմանադրական կարգավորման խնդիրներ, ինչպիսիք են հանրաքվեի դրվող և չդրվող հարցերի շրջանակը, հանրաքվեն բացառող հանգամանքները և այլն:

Քաղաքացիական հասարակության կողմից պետական կառույցի՝ որպես ամբողջական համակարգի, և իրավական լեգիտիմության անհրաժեշտության գիտակցական պահանջի բացակայության արդյունքում խնդիր է առաջանում մոդելավորել իրավական տարածություն, որը կներառի ինչպես պետությունը, այնպես էլ իրավական կարգավորման համակարգը, որն ուղեկցվում է պետականության՝ որպես համակարգի, լեգիտիմության իրավական ամրագրմամբ: Նշված սոցիալական պահանջն ունի համակարգային բնույթ, ինչպես հասարակության բոլոր շերտերի քաղաքացիական կոմպետենտության, պետական մտածողության մակարդակի և իրավական պետականության և իրավական հասարակության առարկայի ընկալման տեսակետից, այնպես էլ ժողովրդի կամահայտնության ձևական ընթացակարգի որոշակի ձևի պատկերացման տեսանկյունից: Այս մակարդակում էլ հենց ծագում է ***ամենասկզբնական համակարգային հակամարտությունը, որի հակամարտածինության դասը դիտարկվում է որպես լեգիտիմության շեղում՝ իրավական տարածության կոորդինատների համակարգի մակարդակում: Անկասկած հակամարտությունների այս դասն ունի համակարգային բնույթ, որի արդյունքում հակամարտության կողմեր կարող են դառնալ հետևյալ սուբյեկտները.***

1. Ժողովուրդ-պետականություն:

2. Պետականություն-իշխանություն (որը ներկայացնում է պետությունը):

3. Քաղաքացի-պետություն:

Սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգի առանցքային որակական հատկությունը պայմանավորված է հասարակության մեջ դրսևորվող ցանկացած վարքագծի իրավական արտացոլման հստակ կառուցակարգի առկայությամբ՝ սահմանադրաիրավականից մինչև վարչաիրավական մակարդակ: Այն ներառում է նաև հասարակության իրավական վարքագծի ինքնակարգավորվող ռեֆլեքսները, որոնք ձևավորում են բարոյամշակութային ավանդույթները՝ հասարակական փոխհարաբերությունների բոլոր ոլորտներում, վերջին հաշվով սահմանելով «չգրված սահմանադրությունը»:

Սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգի վերը նշված հատկությունների բացակայության պարագայում ծագում են համակարգային հակամարտություններ, որոնք դրսևորվում են իրավական կարգավորման համակարգի տարբեր մակարդակներում: Այսպես, հակամարտությունը ծագում է այն ժամանակ, երբ պետականությունը՝ որպես ինքնուրույն հասկացություն, իր որակական հատկանիշներով պահանջում է ժողովրդից համապատասխան ունակություն՝ հանդես գալու որպես պետության և պետական կառույցի համապատասխան մոդելի միջոցով իր հասարակական կեցության կազմակերպման ձևի անհրաժեշտությունը որոշող բարձրագույն իրավական ատյան, և այդ պայմանը ապահովում է: Արդյունքում, պետականության և դրա կազմակերպաիրավական ձևերի էության և բովանդակության ընկալման անկարողությունը կարող է հանգեցնել իրավիճակի, երբ ժողովուրդը հաջորդաբար կքվեարկի տարբեր և նույնիսկ միմյանց հակասող պետականության մոդելների օգտին, որոնք դեկլարատիվ մակարդակում ունեն միևնույն նպատակը՝ ժողովրդի բարեկեցությունն ու բարգավաճումը: Ասվածը կարելի է հիմնավորել Եգիպտոսի օրինակով: Մասնավորապես, 2011 թ. Եգիպտոսում ժողովրդավարական կարգեր հաստատաելու պատրվակով գերտերությունների աջակցությամբ տեղի ունեցավ հեղափոխություն, որի արդյունքում երկրի իշխանության ղեկին եկավ «Մահմեդական եղբայրներ» քաղաքական կուսակցությունը, որն աչքի է ընկնում ծայրահեղ իսլամիստական հայացքներով և ոչ մի չափանիշով չի համապատասխանում ժողովրդավարության պահանջներին: 2012 թ. դեկտեմբերի 15-ին անցկացվեց նոր սահմանադրության ընդունման հանրաքվե: Եգիպտոսում ավելի լայն թափ առավ նոր հակամարտություն: Խնդիրն այն է, որ նոր սահմանադրության նախագծով երկրի իրավական համակարգի հիմքում դրվում են շարիաթի սկզբունքները և էապես ընդարձակվում են պետության գլխի լիազորությունները: Վերոնշյալ հանգամանքները հաշվի առնելով Եգիպտոսի Լիբերալ «Ադ-Դուստուր» կուսակցության հիմնադիր Մուհամեդ Էլ-Բարադեյը (ՄԱԳԱՏԷ-ի նախկին ղեկավար) նկատում է. «Չանրաքվեից հետո երկրի նոր հիմնական օրենքով Եգիպտոսի պառակտումը իսլամիստական և աշխարհիկ ճամբարների ավելի է խորացել, իսկ պետության հիմքերը սկսում են քանդվել: Շատ Եգիպտացիների աղքատությունն ու անգրագիտությունը ամենապարարտ հող են ստեղ-

ծում կրոնի առուժախի համար»¹:

ժողովրդի փաստացի անկարողությունը, որպես կանոն, ծնուն է երկրորդ մակարդակի հակամարտությունը, որում ժողովրդի փաստացի իրավասությունը փոխանցվում է ընթացիկ իշխանությանը, իսկ սահմանադրական օբյեկտները տեղափոխվում են սովորական օրենսդրության իրավական կարգավորման մակարդակ, գործող իշխանության իրավական հարմարավետությունը ապահովելու առաջնությամբ՝ ստեղծելով համակարգային հակամարտություն: Այս մակարդակում սահմանադրական հիմնարար սկզբունքները հաճախ ծխածածկույթի դեր են խաղում օրենքի անունից քաղաքական և անձնական նպատակահարմարության իրականացման համար²:

Այս իրավիճակի տրամաբանությամբ՝ փաստացի գոյություն ունեցող պետությունը համարվում է «սահմանադրական», իսկ պետականությունը պետք է լինի այնպիսին, որ համապատասխանի այդ պետությանը: Այն ամենը, ինչը չի համապատասխանում պետությանը, համարվում է ոչ սահմանադրական: Ի վերջո համապատասխան պետականության օբյեկտիվ բնույթը հակամարտության մեջ է մտնում սուբյեկտիվորեն սահմանված իշխանության իրավունքի հետ, որը որպես այդպիսին, չունի ինքնախմուճիտեժի իրավունք, որի բացառիկ կրողը ժողովուրդն է: Նույնիսկ եթե իշխանությունը հանդես է գալիս ժողովրդի անունից, դա ներկայացուցչական իրավական կարգավիճակ է, այլ ոչ թե լեգիտիմության իմունիտետ: Այս հակամարտության առկայությունն ուղեկցվում է հայեցակարգային դեֆոլտով:

Եթե ժողովուրդը չի հասկանում՝ ինչ է պետականությունը, հետևաբար չի կարող ներկայացված լինել լեգիտիմ ընտրանիով, որը կրող է արտացոլել պետության՝ իր ամբողջ յուրահատկությամբ ընկալվելու ունակությունը: Արդյունքում, ժողովուրդը չի կարող հանդես գալ որպես պետականության մոդելը ընտրող, գնահատող, հաստատող, գործի դնող սուբյեկտ: Նա կարող է կուրորեն ընդունել պետականության տարբեր ընկալումները, որոնք կարող են հիմնված

¹ Տե՛ս <http://mir-politika.ru/2649-egipet-konstitucionnyy-referendum-raskolol-stranu.html>.

² Տե՛ս **ДЕФОРМАЦИИ КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМА В ЕВРАЗИЙСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ**, Интервью с Председателем Конституционного Суда Республики Армения, доктором юридических наук, профессором Арутюняном Гагиком Гарушевичем. Евразийский юридический журнал, номер 7(26)2010, <http://www.eurasialaw.ru/>

լինել ոչ պետական մոտեցումների վրա: Այս պարագայում թույլ է տրվում, որ պետականության կերտման գործընթացները ընթանան ինքնաձևավորման, ինքնակազմավորման ուղղությամբ: Արդյունքում բնակչության մեջ իշխանությունների հանդեպ ձևավորվում են անվստահություն և դժգոհություն:

Ե՞րբ է դժգոհող հասարակությունը վերածվում բողոքավոր հանրության: Դա տեղի է ունենում այն ժամանակ, երբ սահմանադրաիրավական կարգավորման անհավասարակշռված համակարգի պատճառով բացակայում է իրավական համակարգի հիերարխիայի ամբողջական և փոխադարձ կապվածությունը, իշխանությունների բաժանման անհավասարակշռված համակարգում ձևավորված չեն լինում և լիարժեք չեն գործում պետական իշխանության ինստիտուտները, առկա է լինում քաղաքացիական իրազեկության և քաղաքացիական ինքնագիտակցության անբավարար կամ ցածր մակարդակ, քաղաքացիական հասարակության չձևավորված մտածելակերպ: Հասարակության **դժգոհություն-բողոքի** առաջացումը հիմնվում է առավելապես **անվստահության** վրա, որը ինքնին ունի հոգեկան-հուզական, քան **անհամաձայնության** բնույթ, որը տրամաբանական հիմնավորմամբ պետք է հենվի պահանջի գիտակցական ձևակերպման վրա: Մինչդեռ պետություն-հասարակություն փոխհարաբերություններում սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգը կոչված է **կարգավորելու անհամաձայնության դրսևորումը**, ճնշելու **պրովոկացիոն դժգոհությունն** ընդհանրապես և կանխելու սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգի նկատմամբ ձևավորված **անվստահությունը**, որը, որպես կանոն, զուրկ է լինում տրամաբանական հիմնավորումից և փաստարկումից: Առաջացած իրավիճակում ինչպես իշխանության (որը պարտավոր է ապահովել սահմանադրական կարգը), այնպես էլ բնակչության գործողությունները բովանդակային առումով դառնում են ոչ լեգիտիմ: Արդյունքում հակամարտության կողմերից յուրաքանչյուրը ձգտում է **«սեփականաշնորհել»** երկրի Սահմանադրությունը՝ որպես իր ոչ լեգիտիմ գործողությունների իրավական ամրագրում: Ստեղծվում է իրավիճակ, երբ հասարակության բողոքավոր հանրության վարքագծային դրսևորումները ձեռք են բերում զանգվածային անկարգությունների բնույթ և «հիմնավորվում»՝ որպես ժողովրդի կամահայտնության Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքի իրացում: Իսկ բողոքավոր կոնտինգենտի ագրեսիվ վարքագծի կանխումն ու վերջիններիս նկատմամբ քրեական հետապնդումները իշխանական ինստի-

տուտները «հիմնավորում» են որպես սահմանադրությամբ իրենց վրա դրված սահմանադրական կարգի պահպանման պարտականության կատարում: Ակնհայտ է, որ այս պարագայում իշխանության մոտ դա ավելի լավ է ստացվում, քանի որ վերջինս տիրապետում է վարչական ռեսուրսներին և հարկադրանքի միջոցներին: Դրա հետևանքով բախվում են երկու «լեգիտիմները», ինչը հանգեցնում է անկառավարելի համակարգային հակամարտության: Ուստի, բողոքի ինքնաբերաբար դրսևորումը կարող է առաջացնել հակամարտություն՝

ա) բնակչության տարբեր սոցիալական խմբերի միջև,

բ) իշխանության կառույցների միջև,

գ) բնակչության և իշխանության միջև:

Բողոքի ծագումնաբանությունը՝ որպես իրավաբանական կատեգորիա, և դրա դրսևորման իրավական բնույթը մեր կողմից դիտարկվում է որպես հասարակության մեջ **խրոնիկ դժգոհության առկայության արդյունք՝ դրա վերացման սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգի մշտական անկարողությամբ:** Արդյունքում ձևավորվում է հասարակության մեջ **բողոքավոր կոնտինգենտը:** Դժգոհությունը **բողոքի** վերածվելու դեպքում վերջինիս (բողոքի) պահանջի իրավական հիմքն արդեն նախորդից էապես տարբերվում է նրանով, որ

ա) փաստարկվում է, որ դժգոհության առարկայի հետ կապված առկա է անլուծելիություն,

բ) որ գործող սահմանադրաիրավական կարգավորման համակարգը վստահություն չի ներշնչում, որի հետևանքով ծայր են առնում անհամաձայնությունը և առարկությունները կարգավորման վերաբերյալ:

Տվյալ պարագայում ո՞րն է խնդրի լուծումը: Ակնհայտ է, որ բնակչության անվստահության դրսևորումը, որն ունի հոգեկան-հուզական բնույթ, հնարավոր չէ նկարագրել սահմանադրաիրավական նորմերով և կարգավորել իրավական ընթացակարգերով, թեև այն երբեմն ունենում է նաև օբյեկտիվ հիմքեր: **Բնականաբար, իշխանությունը չպետք է անտեսի քաղաքացիական հասարակության իմաստիտուտների ձևավորված չլինելու հանգամանքը և ապավինի դրանց ինքնաձևավորմանը:** Ընդհակառակը, նա պետք է ձեռնամուխ լինի հասարակության ինքնագիտակցության բարձրացմանը և քաղաքացիական հասարակության մտածելակերպի ձևավորմանը, ինչը կբացառի հասարակության դժգոհության հոգեհուզական սադրիչ դրսևո-

րունների հավանականությունը և կփոխարինի այն **տրամաբանական ձևաչափով** անհամաձայնությունը դրսևորելու տարբերակով: Նշված անհամաձայնության դրսևորման յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքն ու չափանիշները պետք է նկարագրվեն սահմանադրաիրավական նորմերով, ինչը իշխանությանը հնարավորություն կտա հակամարտությանը տալու իրավական որակում և գտնելու խնդրի լեգիտիմ լուծումներ: Հակառակ պարագայում, եթե իշխանությունն ի վիճակի չի լինում գնահատելու քաղաքացիական հասարակության ընթացիկ կարգավիճակը, ապա ազատ հավաքների մասին ընդունված ցանկացած օրենք զուրկ է լինում հայեցակարգային հիմքերից, վերածվում է տեխնիկական բնույթի փաստաթղթի ի զորու չի լինում կանխելու զանգվածային անկարգությունները:

Ժողովուրդը, որպես իրավական համակարգի լեգիտիմությունը որոշող առաջին ատյան, պետք է ունենա քաղաքացիական իրազեկության բավարար մակարդակ, որպեսզի գիտակցական մակարդակով կարողանա **իրեն ինքնանույնականացնել որպես լեգիտիմության բարձրագույն սուբյեկտի** և որպես այդպիսին՝ ապահովել իր ապաքաղաքականացված լինելու կարգավիճակը:

Բողոքի դրսևորման իրավական համարժեքության կտրվածքով վերջինիս նորմատիվ նկարագրման և սահմանադրաիրավական կարգավորման չափանիշների բացակայության պատճառով հասարակության և իշխանության ինստիտուտների միջև ձևավորվում է **առաջին ատյանի կարգավիճակի հակամարտություն**, որը որոշում է բողոքով ուղեկցվող ամբողջ իրավական համալիրի լեգիտիմությունը ընթացիկ ժամանակահատվածում: Այստեղ կողմերից յուրաքանչյուրը ձգտում է ամեն գնով ցույց տալու իր՝ առաջին ատյան լինելու կարգավիճակը՝ հասարակությունը, որպես իշխանության բացառիկ աղբյուր, կրող և պետության իրավունքի համակարգի (հանրաքվեով ընդունված սահմանադրության) հեղինակ, իսկ իշխանությունը՝ որպես երկրի սահմանադրական կարգի պաշտպան և պատասխանատու: Արդյունքում երկու կողմերի վարքագիծը սկսում է ունենալ ազդեցիկ դրսևորումներ, որի անկառավարելիության հետևանքով առաջանում է **քաղաքացիական անհնազանդություն**, և տեղի է ունենում **սոցիալական պայթյուն**:

Vardan Ayvazyan

Candidate of Legal Sciences, Docent,

YSU Chair of Constitutional Law

**ISSUES OF LEGITIMACY OF CONSTITUTIONAL-LEGAL
REGULATION OF STATEHOOD**

The problem of the legal consolidation of statehood, which aims to provide legitimacy to all expressions of the latter and levels and spheres of the activities of society, has, without exception, faced all countries (especially the ones, being in the process of building new statehood).

In order to describe and control the system conflict, arising during drafting, adoption and execution of the Legal-Constitutional regulation system, the following hierarchy of legitimacy is applied, which gives the opportunity to reveal the origin and character of the conflict, its development and expression, as well as the conflict resolution and its logic.

1. Legitimacy of constitutional system drafting process.
2. Legitimacy of power system consolidation, which arises from the Constitution.
3. Consolidation of legal regulation system and its administrative and judicial monitoring system.

The research of those problems on the fundamental academic level could make possible to prevent system conflicts and social explosion.